

1927-1928 Yılları Yeni Türk Alfabesi Komitesinin I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultayları Üzerine İnceleme

Ziyafet GASIMOVA¹

Özet

1928 yılında Türk Toplulukları için hazırlanan Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi etrafında yoğun çalışmalar başlatıldı. Sovyetler Birliği'ne dahil olan Türk Cumhuriyetlerinin Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi ile ilgili bu çalışmalar Bakü, Taşkent ve Kazan Kurultaylarında değerlendirildi. Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin ilk kurultayı 3-6 Haziran 1927 tarihlerinde Bakü'de yapıldı. Kurultaya Trans Kafkasya Federatif Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya, Dağıstan, Özbekistan, Başkurdistan, Tataristan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırım, Kırgız Cumhuriyetleri temsilcileri ile Tacik Özerk Bölgesinden bir temsilci katıldılar. Komite, çalışmalarını devam ettirerek 7 Ocak 1926 tarihinde ikinci kurultayını yapmak amacıyla Taşkent'te toplandı. Komitenin III. Kurultayı ise 18-23 Aralık 1928 tarihlerinde Kazan'da yapıldı. Kurultaya komitenin 44 üyesi, bilim adamları ve diğer katılımcılar iştirak etti. Kurultayda, Merkezî Yeni Türk Alfabe Komitelerinin raporları üzerine kararlar alındı. Bu çalışmada, Yeni Türk alfabesi Merkez Komitesinin çalışmaları, Bakü, Taşkent, Kazan Kurultayları ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Yeni Türk Alfabesi, Bakü Kongresi, Kazan Kongresi, Taşkent Kongresi, Azerbaycan Basını.

1927-1928 Years I. BAKU, II. Tashkent and III. Kazan Congress of the New Turkish Alphabet Committee

Abstract

In 1928, the intensive activities were initiated around the Unified New Turkish Alphabet prepared for the Turkic Communities. These activities of the Turkic Republics included in the Soviet Union on the Unified New Turkic Alphabet were evaluated at the Baku, Tashkent and Kazan Congresses. The first congress of the New Turkish Alphabet Central Committee was held in Baku on 3-6 June 1927. The representatives of the Trans-Caucasian Federative Republic, North Caucasus, Dagestan, Uzbekistan, Bashkortostan, Tatarstan, Kazakhstan, Turkmenistan,

¹ Doç. Dr., Bakü Slavyan Üniversitesi, Türk Araştırmaları
Orcid: 0000-0002-6579-5110

Crimea, Kyrgyz Republics and a representative from the Tajik Autonomous Region attended the Congress. The Committee continued its work and convened in Tashkent on January 7, 1926, to hold its second congress. All Turkish-Tatar Republics that were members of the Soviet Union, as well as delegates from the Soviet Federative Socialist Republic, attended the Congress. The scientific world was represented at the congress by professors such as Chobanzade, Yakovlev, Jirkov and Polivanov. Apart from these, various experts also participated at the Congress. The Third Congress of the Committee was held in Kazan on 18-23 December 1928. 44 members of the Committee, scientists and others attended the Congress. At the Congress, the decisions were taken based on the reports of the Central New Turkish Alphabet Committees. In this study, the activities of the Central Committee of the New Turkish Alphabet, the Congresses held in Baku, Tashkent and Kazan were discussed and their importance for the Turkish world was evaluated. Here, in addition to the Azerbaijani press sources of 1927-1928, publications from Kazan and Türkiye were also used.

Key Words: Unified New Turkish Alphabet, Baku Congress, Kazan Congress, Tashkent Congress, Azerbaijani Press.

GİRİŞ

1926 yılında Bakü Türkoloji Kurultayı'nda Yeni Türk Alfabesinin benimsenmesi kararı kabul edildikten sonra, özel bir merkez teşkil edilmesi meselesi ortaya atıldı. Bu merkezin yeni alfabenin tatbikine ve ortak bir alfabe oluşturulmasına yardım edeceği ifade edilmiştir (Ağamalıoğlu, 1928:12). Kongre kapandıktan sonra Sovyetler Birliği Türk temsilcileri, Şubat 1927'de toplanarak "Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi"ni kurma kararı aldılar. (Bkz. Ek 1) Komitenin başkanlığına Ağamalıoğlu seçildi ("Yeni Türk elifbasının yayılışı ve Ümum İttifak Merkezi Yeni Elifba Komitesi", 22.07.1928:3). Komitenin 19 şubesi arasında Azerbaycan, Nahçıvan, Ermenistan, Kürdistan, Gürcistan, Abhazya, Kırım, Kuzey Kafkas, Leningrad, Ural, Heşterhan, Dağıstan, Tataristan, Başkurdistan, Yakut, Kazakistan, Karakalpak, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan yer alıyordu ("Ümum İttifak Yeni Türk Elifba Komitesi ve onun şöbeleri", 22.07.1928). Komiteye seçilen 38 üye arasında Ağamalıoğlu, Asfandiyerov, Aytakov, Ahundov, Ömer Aliyev, Osman Aliyev, Boriyev, T. Hüseyinov, M. D. Hüseyinov, Himranov, Dimanstern, Dossov, Gobigev, İkramov, Kulbeşerov, Karayev, Korkmazov, Kuşayev, Muhammetkulov, M. Nedim, Y. Nazirov, Nurmakov, Rahmanov, Ruskulov, T.Gadi, Tokcanov, Tiurakulov, Hocayev, Seyfi, B. Efendiyev, Sananov, Oşayev, Remzi, Suyukov, Ahunbabayev, Muhammetov, Mansurov gibi isimler yer alıyordu (Bkz. Ek 3) (Şimşir, 1992: 133-134). Yayın organı ise "Kultura i Pismennost Vostoka" (Doğunun Kültürü ve Yazısı) adlı bir dergiydi. Araştırmanın konusu Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin

1927-1928 Yılları Yeni Türk Alfabeti Komitesinin I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultayları Üzerine İnceleme

faaliyetlerini göstermektedir. Bu bağlamda I. Bakü Kurultayı, II. Taşkent Kurultayı, III. Kazan Kurultayı ve kurultayların sonuçları incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi'nin faaliyetlerini araştırarak Türklük Bilimi'ne verimli bir katkı sağlamaktır.

YÖNTEM

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin faaliyetleri aşağıdaki başlıklar altında incelenmeye uygun görülmüştür:

- I. Bakü Kurultayı ve sonuçları
- II. Taşkent Kurultayı ve sonuçları
- III. Kazan Kurultayı ve sonuçları

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin I. Bakü Kurultayı ve sonuçları

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi'nin ilk kurultayı 3-6 Haziran 1927 tarihleri arasında Bakü'de gerçekleşti. Kurultaya Trans Kafkasya Federatif Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya, Dağıstan, Özbekistan, Başkurdistan, Tataristan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırım, Kırgız Cumhuriyetleri temsilcileri ile Tacik Özerk Bölgesinden bir temsilci katıldı. Ayrıca Moskova Doğu Dilleri Enstitüsünden Jirkov, Yakovlev, Sovyetler Birliği Oryantalistler Derneğinden Türkolog Uzman Polivanov, Sovyet Cumhuriyetlerinin bütün eğitim komiserleri ve Sovyet Bilimler Akademisinden Marr ve Barthold da kurultaya davet edildi (Şimşir, 1992: 136).

Kurultayın beş maddelik bir gündemi bulunmaktadır:

- 1.Geçici başkanlık divanı (prezidyum) hazırlık çalışmaları üzerine raporu,
- 2.Yeni Türk Alfabetinin birleştirilmesi yöntemleri üzerine raporlar,
- 3.Yeni Türk Alfabetinin uygulanmasından elde edilen sonuçlar üzerine yerel delegelerin raporları,
- 4.Çeşitli Sovyet Cumhuriyetlerinde Yeni Türk Alfabe Komitelerinin bütçelerinin incelenmesi ve onaylanması,
- 5.Komitelerin ilerde yapacakları işler (Şimşir, 1992: 136).

Başkanın kısa konuşmasının ardından Merkez Komitesi Sekreteri Nazirov, Geçici Başkanlık Divanının raporunu okudu. Bakü Türkoloji Kongresi'nin kapanmasından sonra toplanan Türk-Tatar temsilcileri konferansı, Yeni Türk Alfabetinin Sovyetler Birliği Türk-Tatar halklarına benimsetilmesi görevini Yeni Türk Alfabe Komitesine vermiştir. Komite, alfabe devrimini yayma yetkisiyle donatılmak için Sovyet Hükûmetinin

dikkatini çekmiştir. Mayıs 1927'de komite resmen onaylanmıştı. Alfabe kampanyası için komiteye 600.000 ruble ayrılmıştı (Şimşir, 1992: 136).

Sekreterin raporunu Başkan Ağamalıoğlu'nun raporu tamamliyordu. Başkan, Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin planını özetle şöyle açıklıyordu:

Türk alfabesinin Latinleştirilmesini hızlandırmak için bir dizi yasa hazırlanacaktır. Direktifler verildikten sonra, hükümetler ve sosyal örgütler bunları uygulamak ve alfabe devrimini gerçekleştirmek için Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin de etkisiyle donatılması gerekiyordu. Komitenin hukukî kişiliği, örgütü ve kaynakları olmalıydı. Yeni alfabenin yürürlüğe konması, cumhuriyetten cumhuriyete değişiyordu. Azerbaycan'da eski alfabeye dönüş artık imkânsızdı. Kırım'da ise durum tam tersineydi. Orada yeni alfabe komiteleri kurulmuştu, ama henüz hiçbir şey yapılmamıştı. Dağıstan'da ve Özbekistan'da yeni alfabe ilke olarak benimsenmişti, ama yürürlüğe konmamıştı. Bu durumda çalışmalar da farklı olacaktı. Yeni alfabenin kökleşmeye başladığı yerlerde, bundan sonraki çalışmaları eğitim komiserlikleri yürüteceklerdi. Eğitim komiserliklerinin çalışmaları da Yeni Türk Alfabesi Komitesinin denetimi altında olacaktı. Alfabe çalışmaları henüz başlamış olan yerlerde, ilgili cumhuriyetlerin komiteleri propaganda çalışmalarını sürdürecektlerdi. Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin bütün Sovyet Cumhuriyetlerinde şubeleri bulunacaktı. Merkez Komitesinin ilk görevi, birleştirilmiş bir Türk alfabesi hazırlamaktı. Bütün Türk-Tatar cumhuriyetlerinde uygulanacak tek bir Türk alfabesi hazırlanması için seçkin bilim adamlarının iş birliği ile bir bilimsel kurul oluşturulmalıydı” (Şimşir, 1992: 137).

Bu genel raporlardan sonra kurultayın konularına geçildi. Ağamalıoğlu'nun "İki Medeniyet" eserinde (Bkz. Ek 5) belirttiğine göre, kurultayın birinci meselesi, komitenin ve onun Genel Kurulu ile çalışma grubunun oturacağı daimilik yer idi. Bu merkezin Bakü'de olması kabul edilse de bunun uygulanması mümkün olmamıştır. Çünkü Bakü'de çalışan ve oturan Genel Kurul üyelerinin sayısı yeterli değildi. Çeşitli vazifelerde olan genel kurul üyelerinin çoğu ayrı ayrı cumhuriyetlerde çalışmakta idi. Sadece Moskova'da bulunan beş kişi Genel Kurul üyelerinden "Yürütme Bürosu" oluşturulmuş ve komitenin işlerini yürütmek geçici olarak o büroya verilmiştir (Ağamalıoğlu, 1928: 12).

Kurultayın ikinci gündem konusu ile ilgili Türk Cumhuriyetleri delegelerinin raporları dinlendikten ve tartışıldıktan sonra yeni yazıya geçiş hızlandırmak için çeşitli direktifler hazırlandı. Bunlar yeni alfabe kursları açmak, yeni yazıyla ders kitapları bastırmak ve alfabe kampanyasını yürütmek için yerel komitelere ödenekler ayrılması idi (Şimşir, 1992: 139).

Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi konusu kurultayın en önemli konusuydu. Çobanzade, Polivanov, Manatov, Tınıstanov, Haşimov, Agazade, Jirkov,

1927-1928 Yılları Yeni Türk Alfabeti Komitesinin I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultayları Üzerine İnceleme

Yakovlev ve başkaları birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti konusu ile ilgili çeşitli tekliflerde bulunduktan sonra sonuca varılmıştır (“Pervoye Zasedaniye Komissii Po Unifikatsii Alfavita Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Po Provedeniyu Novogo Tyurskogo Alfavita (vecerne) 5 iyunya 1927 goda”, (1928:113-137).

Kurultayın kararına göre: 1. Komisyonun kabul ettiği Birleştirilmiş Yeni Alfabe henüz yeni alfabeye geçmeyen cumhuriyet ve halklar için mecburidir. 2. Yeni alfabeyi birkaç yıldan beri uygulayan Azerbaycan ve onun gibi cumhuriyetlerin ise birleşmiş yeni alfabeye geçmesi vacip değil, fakat bu cumhuriyetler zamanla bu alfabeye geçmelidirler (“Pervoye Zasedaniye Komissii Po Unifikatsii Alfavita Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Po Provedeniyu Novogo Tyurskogo Alfavita (vecerne) 5 iyunya 1927 goda”, 1928:137).

Düzenlenen Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti, 18 alfabe projesi esasında oluşturulmuştur. Bu alfabe projesi hazırlanırken her bir halkın diline özgü fonetik özellikleri dikkate alınmıştır. Projelerde uygun olan harflerin sayısı 17'dir. On altı harf ise birbirinden farklıdır. Kurultay, bu harfleri ayrı ayrı müzakere ederek tek bir prensibi kabul etmiştir. İlmî Şura'nın takdim ettiği Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti (bazı harfler istisna) Azerbaycan komitesinin sunduğu projeye daha uygun idi. Müzakere zamanında Azerbaycan temsilcilerinin getirdikleri deliller hak kazanamamıştır (Müasir Azerbaycan Dili, 1978: 50).

Kurultayda tartışılan mevzulardan biri de birleştirilmiş yeni alfabedeki büyük harfler konusu idi. Polivanov'un büyük harfleri desteklemesine karşı Yakovlev halk kitlelerinin yeni alfabeyi çabuk öğrenmesi nedeniyle büyük harfleri uygun görmemekteydi (“Pervoye Zasedaniye Komissii Po Unifikatsii Alfavita Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Po Provedeniyu Novogo Tyurskogo Alfavita (vecerne) 5 iyunya 1927 goda”, 1928:129-137).

Kurultayda kabul edilen en önemli kararlardan biri de komite yanında ilmî şura ve dergi neşri teşkil edilmesi idi (Ağamalıoğlu, 1928:13).

Kurultay 6 Haziran 1927 yılında kapandıktan sonra Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi faaliyete geçti. Ancak, Ağamalıoğlu'na göre, bu faaliyet yeterli değildi. Moskova'da bulunan ve alfabe çalışmalarını inceleyen Ağamalıoğlu, cumhuriyetlerde öğretmen bulunmadığından canlı ilişkilerin olmadığını ve cumhuriyetlerden cevap alınamadığını belirtmiştir (Ağamalıoğlu, 1928:13).

Kurultay ve onun kararları Azerbaycan basınında eleştirilmiştir. Yeni Yol gazetesi, bu çalışmalarla ilgili genel bir bilgi vererek durumu şöyle anlatıyor: “Türkoloji Kurultayından sonra, bütün Türk-Tatar cumhuriyetlerinde yeni alfabeye olan isteğe bağlı bu cumhuriyetlerde oluşturulmuş teşkilâtların faaliyetlerinden bahsetmiştik. Bu konu, Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin

birinci kurultayında da görüşülmüştür. Kurultayda yeni alfabe projeleri birleştirilip, ancak tek bir alfabe oluşturulmasına karar verilmiştir. Bunun dışında başka teşkilât işlerine ayrıca dikkat edilerek tek plan üzerinde hareket edilmesi düşünülmüştür. Kurultayın bu kararını uygulamak için çaba harcanmaktadır. Bundan dolayı Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi yanında ayrıca İlmî Şura teşkil edilmiş, Ferhat Ağazade ve Prof. B. Çobanzade Merkezî Komite İlmî Şurasında Azerbaycan Alfabe Komitesinin temsilcileri seçilmiştir. Bu iki temsilci şu an Moskova'da Genel İttifak çapında teşkilatçılar hazırlamaktadırlar. Bununla beraber Kazan'da Alimcan Şeref'lerin başkanlığı ile yeni alfabenin aleyhine propaganda yapılarak ıslah edilmiş Arap alfabesinin yaşatılması için uğraşılıyor” (“Yeni elifba işleri irelileyir”, 24.07.1927)

Günlük gelişmeleri izleyen *Yeni Yol*, bir başka makalesinde Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin çalışmalarından memnun kalmadığını dile getirmiştir: “Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi birinci kurultayında tartışmalara sebep olan alfabenin birleştirilmesi konusu üzerinde durmuştur. Bu konuyla ilgili kararlardan daha önce bahsetmiştik. Fakat bugüne kadar Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesinin uygulanması ile ilgili atılan önemli adımlarla bağlı hiçbir şey duymuyoruz. İdaremize gelen yeni alfabe basın yazıları yine önce kabul edilmiş alfabe iledir. Tataristan, Şimali Kafkasya ve Orta Asya yeni alfabe basını ile Azerbaycan basını eski kuralla çalışıyor. Kurultayda kabul edilen usulde alfabe basılmasına teşebbüs edilmemesi önemli bir noksanlık olarak karşımıza çıkıyor. Yeni alfabe komiteleri ve cumhuriyetlerin Halk Maarif Komiserlikleri bu mevzu ile ilgili faaliyet göstermelidir. Basılan kitapların birleşmiş yeni alfabe ile olmasına gayret edilmelidir” (“Elifbaların birleştirilmesi etrafında”, 17.08.1927). *Yeni Yol*, daha sonraki gelişmelerden bahsederken Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin artık faaliyete geçtiğini belirtmiştir.

“Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesinin kurultayında çeşitli cumhuriyetlerde hazırlanan yeni alfabe projelerinin birleştirilmesine karar verildiği, bu hususta ortak bir proje hazırlandığından bahis etmiştik. Daha sonra bu projeye ilgili çalışmaların yapılmasını beklediğimizi belirtmiştik. Azerbaycan Merkezî Yeni Türk Alfabe Komitesinin Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi Yürütme Bürosundan aldığı bilgiye göre yeni harfler hazırlamak işi tatbik edilmektedir. Merkezî Alfabe Komitesi Yürütme Bürosuyla Şuralar İttifakı halklarının merkezî neşriyat şubesi arasında imzalanan anlaşmaya göre ise 18.000 kg (1125 put) harf sipariş edilmiştir. Birleşmiş alfabede Azerbaycan alfabesi esas olarak alınmış ve fazla değişiklik yapılmayacaktır” (“Yeni herfler hazırlanır”, 21.07.1927.).

Bu gelişmenin ardından Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi yaz mevsiminde (Temmuz-Ağustos aylarında) Moskova şehrinde alfabe rehberleri hazırlamak için kurslar açmasına karar vermiştir. Karar uygulamaya

1927-1928 Yılları Yeni Türk Alfabeti Komitesinin I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultayları Üzerine İnceleme

geçmiştir. Ama kursa gelenlerin hepsinin aynı zamanda toplanmaması ve derslerin Rusça olması (katılanların birçoğu Rusçayı zor anlıyorlardı) bu gelişmeyi fazla önemli kılmamıştır. Bunun için Merkezî Komite ders notlarının kopyasının kursa katılanlara dağıtılmasını karara almıştır. Bundan başka kursa katılanlara kitaplar da dağıtılmıştır. B. Çobanzade, Sokolov, Şor, Popov, F. Ağazade ise kursları idare etmek için davet edilmişlerdi. Kursların sonucunu açıklamak için konferans yapılmış ve başarılı olanlar kendi ülkelerinde vazifelere alınmıştır. Kurslarda başarı düzeyinin tespit edilmesi için yapılan sınavda bulunan Ağamalıoğlu bu kurslardaki programla Azerbaycan'da da yeni kurslar açılmasını teklif etmiştir ("Türk Tatar ölkeleri rehberlerine", 14.09.1927.).

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin II. Taşkent Kurultayı ve Sonrası

İlk kurultayını 3-6 Haziran 1927 yılında yapan Yeni Türk Alfabe Komitesi çalışmalarını devam ettirmek için 7 Ocak 1926 yılında ikinci kurultayını yapmak amacıyla Taşkent'te toplandı (T.A, 22.07.1928:3). Kurultaydan önce Taşkent tiyatrosunda bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıda Ağamalıoğlu *Yeni Yol* redaktörü Ordubadi, Bekir Çobanzade konuşma yapmıştır.

Kurultaya Sovyet Birliği üyesi bütün Türk-Tatar Cumhuriyetleri, ayrıca Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti delegeleri de katılmışlardı. Bilim dünyasını da kurultayda Çobanzade, Yakovlev, Jirkov, Polivanov gibi profesörler temsil ediyordu. Bunlardan başka çeşitli uzmanlarda kurultayda bulunuyorlardı (Şimşir, 1992: 145).

Kurultayın gündemi 4 maddeden oluşuyordu: 1. Merkez Komitesi Bürosunun çalışma raporu, 2. Çalışma planı üzerine rapor, 3. Özbekistan, Türkmenistan, Başkurdistan, Kırgızistan cumhuriyetleri ve Kuzey Kafkasya bölgeleri Yeni Türk Alfabeti Komitelerinin raporları, 4. Bilim Kurulu Raporu (Şimşir, 1992:145).

Kurultayı Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesini başkanı Ağamalıoğlu konuşmasıyla açtı. Konuşmasında S.S.C.B. Oryantalistler Derneği Başkanı Pavloviç'in ölümünü haber veren Ağamalıoğlu yeni alfabe ile ilgili gelişmelerden bahsetti (Şimşir, 1992: 145-146).

Başkanın açış konuşmasından sonra birkaç kişi açış konuşması yaptı ve kurultayın gündem konularına geçildi.

Kurultayda yapılan konuşmalar içerisinde Bakü kurultayında çözülemeyen "Baş Harfler" konusu da yer almaktaydı. Prof. B. Çobanzade'nin İlmî Şura adına yaptığı konuşmada "Baş Harfler"ın kalması istemiştir. Çünkü "Baş Harflerin" metinde okumayı kolaylaştırmak, özel isimleri ayırt etmek, teknik ilimlerde kullanmak, metni güzelleştirmek,

broşürleri ve dergileri düzenlenmek, küçük çocukların dikkatini kitaba yöneltmek gibi faydaları vardı (Müasir Azerbaycan Dili, 1978: 53).

Kurultaydan sonra 22-28 Haziran 1928 yılında Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin toplantısı olmuştur. Toplantıda Ağamalıoğlu, Ömer Aliyev, Seyfi, Dinmuhammedov, M. D. Hüseyinov, Necefov, Togcigetov, Ordubadi, Çobanzade, Ağazade, Kutirev, Talışskiy, sekreter Aliyeva ve başkaları katılmışlar. Burada Yeni Türk Alfabetinin tatbiki yolunda bazı kararlar alınmıştır (“Postanovleniya prezidiuma VTSK NTA zasedavşego 22-24 iyunya 1928 g. v. g. Baku”, 1928:149).

Daha sonraki gelişmeleri haber veren *Yeni Yol* gazetesi Merkezî Komitenin 22.332 kilogram harf hazırladığını ve bunu yeni alfabe komiteleri arasında paylaştığını belirtmiştir. Bu harflerden Türkmenistan 2.721 kg, Özbekistan 5.268 kg, Kazakistan 4.545 kg, Başkurdistan 4.559 kg, Kırım 1.154 kg, Kırgızistan 5.416 kg, Dağıstan 1.734 kg, Kara Kalpak 663, Tacikistan 681 kg, Azerbaycan 581 kg almıştır (T.A, 22.07.1928:3). Bundan başka Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin konuşması üzerine Genel İttifak Komiserler Şurası 1927-1928 yılında alfabe neşriyatına 1.292.369 manat para ayrılmasını dikkate almış, Genel İttifak bütçesinden neşriyat için ayrılan 1.000.000 manat para Halk Komiserler Şurası tarafından Cumhuriyetler arasında bölünmüştür. Bu paraların 70.000 manatı Azerbaycan’a, 125.000 manatı Özbekistan’a, 60.000 manatı Türkmenistan’a, 50.000 manatı Kazakistan’a, 10.000 manatı Kara Kalpaklılara, 25.000 manatı Tacikistan’a, 25.000 manatı Gürcistan’a, 25.000 manatı Ermenistan’a, 25.000 manatı Nahçıvan’a, 15.000 manatı Abhazya’ya, 100.000 manatı Şimali Kafkasya ülkesi ve 100.000 manatı Rusya’da azınlıkta kalan milletler bürosuna verilmiştir (“Yeni elifba neşriyyatı için 1 292 369 manat bırakılmıştır”, 2.08.1928:1).

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin III. Kazan Kurultayı ve sonrası

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin III Kurultayı 18-23 Aralık 1928’te Kazan’da toplanmıştır. Kurultaya komitenin 44 üyesi, bilim adamları ve başkaları katılmışlar (Stenografiçeskiy Otçet Tretego Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Novogo Tyurskogo Alfavita Zasedavşego V g. Kazani ot 18-go 23-e dekabrya 1928 g, 1929:226-227.)

Kurultayda Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi, Sovyet bilim adamları, Kazak Merkezî Yeni Türk Alfabe Komitesi, Tataristan Merkezî Yeni Türk Alfabe Komitesi, Azerbaycan Merkezî Yeni Türk Alfabe Komitesinin raporları üzerine kararlar alınmıştır (“Postanavleniya III-go Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Novogo Tyurskogo Alfavita (Zasedavşego v g. Kazani ot 18-23 dekabrya 1928 g.)”, 1929:158-166.)

1927-1928 Yılları Yeni Türk Alfabeti Komitesinin I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultayları Üzerine İnceleme

Baş harfler konusunda Azerbaycan Merkezî Yeni Türk Alfabe Komitesinin teklifi onaylanmıştır. Bu teklif üzerine çıkan karara göre baş harfler istinasız olarak yeni alfabe kabul eden ve kabul etmek isteyen halkların alfabesine dahil edilmelidir (Stenografiçeskiy Otçet Tretego Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Novogo Tyurskogo Alfavita Zasedavşego V g. Kazani ot 18-go 23-e dekabrya 1928 g, 1929).

Bu karardan sonra baş harflerin biçimleri konusunda tartışmalar ortaya çıkmış, teklifler ileri sürülmüştür (Leontev, V. N. 1928:76-90).

Yapılan projelerde üç görüş dikkat çekiyordu: Baş harflerin tamamen kullanılmaması, küçük harflerden büyük harfler oluşturmak ve baş harfleri olduğu gibi kabul etmek. Birinci ve ikinci cereyanı Orta Asya Cumhuriyetleri desteklemekteydiler. Kurultay ise baş harflerin önemini dikkate alarak baş harfleri olduğu gibi kabul etmiş, Orta Asya Cumhuriyetlerine de baş harfleri olduğu gibi kabul etmeği teklif etmiştir (Çobanzade, B. 1929:66-69).

Kazakistan III Kurultaydan önce, Kırgızistan, Yakutistan ise Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin üçüncü kurultayında Birleştirilmiş Yeni Alfabe kabul etmişlerdi (Çobanzade, B. 1929:66-69).

Kurultayda İlmî Şuranın konuşması üzerine müzakere edilen en önemli konularda biri de imlâ ve terim konusu idi. Prof. Dr. Bekir Çobanzade “Kazan Plenumunun neticeleri” makalesinde bu konu üzerinde durmuştur (Bkz.Ek 4). Çobanzade’ye göre bu mesele Azerbaycan, Kırım ve

Başkurdistan’da yapılan imlâ konferansında bazı kararlara bağlanmış olsa da tam anlamıyla çalışılmamıştır. Bütün bunları dikkate alan Kurultay, bu konu üzerinde İlmî Şuranın çalışmasını uygun bulmuştur (Çobanzade, B. 1929:66-69).

Kurultaydan sonra yeni alfabe çalışmaları devam etmiş ve 1929 yılında Azerbaycan tamamen yeni alfabeğe geçmiştir. Kafkasya Federasyonu Ülke Komitesi, Merkezî ve Bakü Fırka Komiteleri, Azerbaycan Lenin Komsomolunun merkezi ve Bakü Komiteleri, Azerbaycan İşçi Birliği Şurası, Azerbaycan Merkezî Yürütme Komitesi, Halk Komiserler Şurası ve başka teşkilâtlar Yeni Türk Alfabetine geçişle ilgili *Yeni Yol* gazetesinde halka duyuruda bulunmuşlardı (Müasir Azerbaycan Dili, 1978: 54).

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin Birinci Kurultayında Azerbaycan’ın zamanla Birleştirilmiş Alfabeğe geçeceğine karar verilmesine rağmen bu karar sürekli erteleniyordu. Bu yüzden Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi IV Kurultayında Azerbaycan’ı tenkit etmiştir. Bu tenkitten sonuç çıkaran Azerbaycan Merkezî Yürütme Komitesi ve Halk Komiserler Şurası 22 Mayıs 1932 yılında Birleştirilmiş Alfabeğe geçme yönünde karar almıştır. Bu karara göre 1 Haziran 1932 yılından itibaren Azerbaycan Sovyet Şura

Cumhuriyeti dahilinde olan bütün devlet idareleri, müesseseleri, içtimai teşkilâtları ve ilmî idareleri şimdiki mevcut Lâtinleştirilmiş alfabeden Birleştirilmiş Alfabeye geçecektir. Azernesr, günlük neşriyat, bütün gazeteler, dergiler, bütün idarî ve teşkilât neşriyatları kendi yayınlarını 1 Haziran 1932 yılından başlayarak sadece birleştirilmiş alfabeye yapacaklardı (Müasir Azerbaycan Dili, 1978: 54-55).

1926 yılı Bakü Türkoloji Kurultayında Yeni Türk Alfabesinin benimsenmesi kararı kabul edildikten sonra, özel bir merkez teşkil edilmesi meselesi ortaya atıldı.

Bu merkez, yeni alfabenin uygulanmasına ve ortak bir alfabe oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Kongre kapatıldıktan sonra Sovyetler Birliği Türk temsilcileri, Şubat 1927'de toplanarak "Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi"ni kurdu. Komitenin başkanı Ağamalıoğlu olarak seçildi. Bu Komite faaliyete geçerek I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultaylarını düzenleyerek ortak bir alfabe oluşturulması için çaba gösterdi. Komite, Birleştirilmiş Alfabe geçişi konusunu bu kurultaylarda tartıştı.

KAYNAKLAR

- "Elifbaların birleştirilmesi etrafında". (17.08.1927). *Yeni Yol*, Bakı.
- "Pervoye Zasedaniye Komisii Po Unifikatsii Alfavita Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Po Provedeniyu Novogo Tyurskogo Alfavita (vecerne) 5 iyunya 1927 goda". (1928). *Kultura i Pismennost Vostoka*, Bakı, kniga. 1-ya.
- "Pervoye Zasedaniye Komisii Po Unifikatsii Alfavita Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Po Provedeniyu Novogo Tyurskogo Alfavita (vecerne) 5 iyunya 1927 goda". (1928). *Kultura i Pismennost Vostoka*, Bakı, kniga. 1-ya, s. 129-137.
- "Postanavljeniya III-go Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Novogo Tyurskogo Alfavita (Zasedavşego v g. Kazani ot 18-23 dekabrya 1928 g." (1929). *Kultura i Pismennost Vostoka*, Bakı.
- "Postanavljeniya prezidiuma VTSK NTA zasedavşego 22-24 iyunya 1928 g. v. g. Bakı". (1928). *Kultura i Pismennost Vostoka*, Bakı.
- "Türk Tatar ölkeleri rehberlerine". (14.09.1927). *Yeni Yol*, Bakı.
- "Ümum İttifak Yeni Türk Elifba Komitesi ve onun şöbeleri", *Yeni Yol*, Bakı, 22.07.1928,
- "Yeni elifba işleri irelileyir". (24.07.1927). *Yeni Yol*, Bakı.
- "Yeni elifba neşriyyatı üçün 1 292 369 manat bırakılmıştır". (2.08.1928). *Yeni Yol*, Bakı: S.175 (1190).
- "Yeni herfler hazırlanır". (21.07.1927). *Yeni Yol*, Bakı.
- "Yeni Türk elifbasının yayılışı ve Ümum İttifak Merkezi Yeni Elifba Komitesi". (22.07.1928) *Yeni Yol*, Bakı: S.168 (1183).
- Ağamalıoğlu, S. (1928). *İki Medeniyyet*, Bakı.
- Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nesimi adına Dilçilik İnstitutu, *Müasir Azerbaycan Dili*, Bakı, "Elm" neşriyyatı, 1978.
- Çobanzade, B. (1929). "Kazan Plenumunun neticeleri". *Maarif İşçisi*, S.1(41-42).

1927-1928 Yılları Yeni Türk Alfabesi Komitesinin I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultayları Üzerine İnceleme

- Leontev, V. N. (1928). "O zaglavniñ bukvañ", *Kultura i Pismennost Vostoka*, Baku, kniga 2-ya.
- Müasir Azerbaycan Dili*. (1978). Bakı.
- S.168 (1183), s. 1, Bkz. Ek-24.
- Stenografiçeskiy Otçet Tretego Plenuma Vsesoyuznogo Tsentralnogo Komiteta Novogo Tyurskogo Alfavita Zasedavşego V g. Kazani ot 18-go 23-e dekabrya 1928 g.* (1929). Kazan.
- Şimşir, Bilal, *Azerbaycan'da Yeni Türk Alfabesi Tarihçe*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.
- T. A., Yeni türk elifbasının yayılışı ve Ümum İttifak Merkezi yeni elifba komitesi. (22.07.1928). *Yeni Yol*, Bakı: S 168 (1183).

EXTENDED SUMMARY

In 1928, the intensive activities were initiated around the Unified New Turkish Alphabet prepared for the Turkic Communities. These activities of the Turkic Republics included in the Soviet Union on the Unified New Turkic Alphabet were evaluated at the Baku, Tashkent and Kazan Congresses. The first congress of the New Turkish Alphabet Central Committee was held in Baku on 3-6 June 1927. The representatives of the Trans-Caucasian Federative Republic, North Caucasus, Dagestan, Uzbekistan, Bashkortostan, Tatarstan, Kazakhstan, Turkmenistan, Crimea, Kyrgyz Republics and a representative from the Tajik Autonomous Region attended the Congress. The Committee continued its work and convened in Tashkent on January 7, 1926, to hold its second congress. All Turkish-Tatar Republics that were members of the Soviet Union, as well as delegates from the Soviet Federative Socialist Republic, attended the Congress. The scientific world was represented at the congress by professors such as Chobanzade, Yakovlev, Jirkov and Polivanov. Apart from these, various experts also participated at the Congress. The Third Congress of the Committee was held in Kazan on 18-23 December 1928. 44 members of the Committee, scientists and others attended the Congress. At the Congress, the decisions were taken based on the reports of the Central New Turkish Alphabet Committees. In this study, the activities of the Central Committee of the New Turkish Alphabet, the Congresses held in Baku, Tashkent and Kazan were discussed and their importance for the Turkish world was evaluated. Here, in addition to the Azerbaijani press sources of 1927-1928, publications from Kazan and Türkiye were also used. Although it was decided at the First Congress of the New Turkish Alphabet Central Committee that Azerbaijan would switch to the Unified Alphabet over time, this decision was constantly postponed. That's why the New Turkish Alphabet Central Committee criticized Azerbaijan at its IV Congress. Drawing conclusions from this criticism, the Azerbaijan Central Executive Committee and the Council of People's Commissars decided to switch to the Unified Alphabet on May 22,

1932. According to this decision, as of June 1, 1932, all state administrations, institutions, social organizations and scientific administrations within the Azerbaijan Soviet Shura Republic will switch from the current Latinized alphabet to the Unified Alphabet. Azərneşr, daily newspapers, all newspapers, magazines, all administrative and organizational publications would publish their own publications only with the unified alphabet, starting from June 1, 1932 (Müasir Azərbaycani Dili, 1978: 54-55). After the decision to adopt the New Turkish Alphabet was accepted at the Baku Turkology Congress in 1926, the issue of establishing a special center was put forward. This center will help the implementation of the new alphabet and the creation of a common alphabet. For this reason, after the congress closed, Turkish representatives of the Soviet Union gathered in February 1927 and established the "New Turkish Alphabet Central Committee". Ağamalıoğlu was elected as the chairman of the committee. This Committee became active and organized the following meetings: I. Baku, II. He made efforts to create a common alphabet by holding the Tashkent and Third Kazan Congresses. The Committee discussed the Unified Alphabet transition issue in these congresses. Although it was decided at the First Congress of the New Turkish Alphabet Central Committee that Azerbaijan would switch to the Unified Alphabet over time, this decision was constantly postponed. That's why the New Turkish Alphabet Central Committee criticized Azerbaijan at its IV Congress. Drawing conclusions from this criticism, the Azerbaijan Central Executive Committee and the Council of People's Commissars decided to switch to the Unified Alphabet on May 22, 1932. According to this decision, as of June 1, 1932, all state administrations, institutions, social organizations and scientific administrations within the Azerbaijan Soviet Shura Republic will switch from the current Latinized alphabet to the Unified Alphabet. Azərneşr, daily newspapers, all newspapers, magazines, all administrative and organizational publications would publish their own publications only with the unified alphabet, starting from June 1, 1932 (Müasir Azərbaycani Dili, 1978: 54-55). After the decision to adopt the New Turkish Alphabet was accepted at the Baku Turkology Congress in 1926, the issue of establishing a special center was put forward. This center will help the implementation of the new alphabet and the creation of a common alphabet. For this reason, after the congress closed, Turkish representatives of the Soviet Union gathered in February 1927 and established the "New Turkish Alphabet Central Committee". Ağamalıoğlu was elected as the chairman of the committee. This Committee became active and organized the following meetings: I. Baku, II. He made efforts to create a common alphabet by holding the Tashkent and Third Kazan Congresses. The Committee discussed the Unified Alphabet transition issue in these congresses.

1927-1928 Yılları Yeni Türk Alfabeti Komitesinin I. Bakü, II. Taşkent ve III. Kazan Kurultayları Üzerine İnceleme

EKLER

EK-1: Yeni Türk Alfabeti Komitesi şubeleri ile S.Ağamaloğlu'nun resim ve el yazısı.

Kaynak: Yeni Yol, Bakı, 22 Temmuz 1928, S.168/1183.

EK-2: Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesinin hazırladığı Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti çizelgesi (1926).

Kaynak: F. Agazade, K. Karakaşlı, Ocerk po istorii razvitiya dvijeniya novogo alfavita i yego dostijeniya, Kazan, 1928, s. 85.

BİRLƏŞDİRİLMİŞ JENI TYRK ƏLİFBASİ

A a	B b	C c	Ç ç	D d	E e	Ə ə
А а	В в	С с	Ч ч	Д д	Е е	Ə ə
آ	ب	ج	ح	د	هـ	آ (جە)
F f	G g	Q q	H h	I i	J j	K k
ف	گ	ق	هـ	ی	ج (جە)	ک
L l	M m	N n	Ŋ ŋ	O o	Ө ө	P p
ل	م	ن	Ŋ ŋ	О о	Ө ө	П п
ل	م	ن	Ŋ ŋ	و (اولاي)	آ (اولك)	پ
Q q	R r	S s	Ş ş	T t	U u	V v
ق	ر	س	ش	ت	و (اورون)	و (اد)
X x	Y y	Z z	Ž ž	Ь ь		
Х х	У у	З з	Ж ж	Ь ь		
х	у (اورون)	з	ж	ы (ای)		

EK-3: Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi Prezidyum üyeleri:

Üst sıra soldan sağa: T.Riskulov, F.Hocayev, N.Turyakulov, Os.Aliyev.

Alt sıra soldan sağa: F.Seyfi, Om.Aliyev, Dimanşiteyn, Asfendiyarov .

Kaynak: F. Agazade, K. Karakaşlı, *Ocerk po istorii razvitiya dvijeniya novogo alfavita i yego dostijeniya*, Kazan, 1928, s. 82-83

EK-4: Azərbaycan Darülfünun'u öğretim üyesi Prof. Bekir Çobanzade'nin resmi.

Kaynak: *Maarif İşçisi* dergisi, 1929, S.1, s. 66.

Səhifə 66 Maarif İşçisi Səhifə 1 (41: 42)

onun kəbiri alınmasına qarşı, özərcə kiryiltaj və eprəqə kiryiltajdan sonra cıkkalarda bilynmşyalardyr.

Byndan sonra Tatarstan jeni alfıba karat, olan carajarı.n mərcəzi qibi ədd olıyna' bildi. Turqolozı kiryiltajındarı, ja'nı 1926-ncı sərədon, zamanı.m.ə.ə. kədər cəyon, nağı-ıykarı, uçıllıq zaman içinde Tatarstanda jeni alfıba'ja karat, olan vəz'ijət təmənilə dəllədi.

Turqolozı kiryiltajınday bir az sonra, Tatarstanın əməqdər intellikensijası, Tatar delekalları.n Paqıdaq, kiryiltajda tytydykları, xətt hərəfəyi protestə edərək, dərhal kəvi bir təşqilat mejdana qstərdir-lor və İttifak Mərcəzi -Komitəsinin birinci plenyumında x'ntifikatsiya-larında istıraq, edən Ka. Azəb. Darülfünun Prof. a çobanzade, alfıbasını tərəfdarlar, Tatarstanda mühüm bir işqın təşqil edic. və qəse çarpacak kədər jeni alfıba carajarı.na mane' ola bılacaq bir tarıxa faalijət qstərdirirdi. Məlymç.ə.21.5r arızəsi by faalijətin nəticələrindən birisi idi.

By sərtilər içində, dala jeni alfıba ətrafındaq, mücadilənin bitmədiyi bir zamanıda çəğurlau üçüncü plenyumın Kazan səhrində cəlin olınması, əjca bir şərhijətə malıq idi.

Üçüncü plenyum Kazan səhrində dekabr ayının 18 nci açıldı. By tənənəlı əctia Tatarstanın hər tərəfindən vəqillər oldıyq qibi, jeni alfıba Komitəsinin əqrəqanlı üzvləri, başları.nda jeni alfıba carajarı.nın rəhbəri Ağımahı, Cıgır' joldas olmaq üzrə, hazır idilər. By cümüdən Əzəqstan Kəls Cüm'ılyy Anıya-

zan-Tatar nuna-jandı'ları artıq dejiil, jeni alfıba ətrafında Tatarstanda bejuq qit ləvi bir carajarı.n doğyrmək, cəvi zamanıda " jeni alfıba'cı tatar dilinə təlbik etməq, yjdyrmək məsələlərini əsas etibarlı- muqəmməl syratda həll etmişirdi.

Bynynda barabər, son zamanı-lara kədər, arab alfıbasını tərəfdarlar, Tatarstanda mühüm bir işqın təşqil edic. və qəse çarpacak kədər jeni alfıba carajarı.na mane' ola bılacaq bir tarıxa faalijət qstərdirirdi. Məlymç.ə.21.5r arızəsi by faalijətin nəticələrindən birisi idi.